

PROSTORSKI VIDIKI ŽIVLJENJA V ZAVODU

297

PLACE AND LIVING IN AN INSTITUTION

Luka Piletič, *abs. soc. ped.*

Ob Težki vodi 25, 8000 Novo mesto

piletic.luka@gmail.com

POVZETEK

Namen eksplorativnega raziskovanja in pričujočega članka je prikazati, kako stanovalci socialnovarstvenega zavoda doživljajo prostore, v katerih živijo, in to razumeti skozi humanističnogeografsko formulacijo občutka za prostor ter iz ugotovitev izluščiti možne implikacije za proces deinstitutionalizacije. Na podlagi tem, ki so se kot dominantne odpirale organizatorjem med poletnim taborom s stanovalci enega slovenskih zavodov, izluščenih s pomočjo analize refleksij, so bili izvedeni individualni polstrukturirani intervjuji s sedmimi stanovalci tega zavoda. Nekatere izmed ugotovitev potrjujejo, da sobe, v katerih živijo, za večino intervjuvanih niso prijetni prostori ter da se nekateri bolje počutijo v skupnih prostorih. Nadalje, da ljudje skrbijo za tiste prostore, v katerih se dobro počutijo in za katere se jim zdi smiselno skrbeti. Zavod razgrnem kot prizorišče konflikta različnih občutkov prostora – stanovalci živijo v prostoru, s katerim ne morejo upravljati, zato sklepam, da zavod sam proizvaja občutke odtujenosti od prostora. Vidik procesov deinstitutionalizacije bi tako moral biti tudi zapiranje vrzeli med posameznikom in prostorom ter ustvarjanje prostorov, v katerih je smiselno živeti.

KLJUČNE BESEDE: *življenje v ustanovi, deinstitutionalizacija, občutek prostora, socialnovarstveni zavod*

ABSTRACT

The aim of the explorative research and present article is to consider how people who live in an institution experience the places they inhabit through the concept of sense of place as formulated by human geography. From this, I derive possible implications for the process of deinstitutionalisation.

Individual semi-structured interviews were conducted with 7 inhabitants of a Slovenian long-term residential care institution, based on the analysis of the reflections of the organisers of a summer camp that took place in the institution. The results show that most interviewees do not consider the rooms they live in as pleasant places and that some feel better in the common rooms. They take care of the places in which they feel well and which it makes sense to take care of. The institution is a site of conflict of different senses of place. Its inhabitants live in a place over which they have little influence. I conclude that the institution itself produces the feelings of alienation from place. One of the tasks of deinstitutionalisation should therefore lie in closing the gap between an individual and place and in creating places in which it makes sense to live.

KEY WORDS: *living in an institution, deinstitutionalisation, sense of place, long term residential care institution*

TEORETIČNI UVOD

Totalne ustanove pa tudi deinstitutionalizacijo pomembno opredeljuje prostorski dejavnik: zgodovina totalnih ustanov je pravzaprav zgodovina prostorske segregacije ljudi (Flaker 1998; Foucault 1998), eden od ciljev deinstitutionalizacije (najbrž nujen, zagotovo pa ne edini) pa je preselitev prebivalcev ustanov nazaj v skupnost (Rafaelič 2015). Vsaka ustanova tako predstavlja nek ponavadi ograjen in delno izoliran prostor, hkrati pa je sama polna prostorov (sobe, kadalnica, jedilnica, kuhinja ...), ki imajo za različne ljudi različne pomeni. Predpostavljam, da boljše razumevanje prostora pomeni

boljše razumevanje totalne ustanove, s tem pa boljše izhodiščno točko za procese odpiranja oziroma deinstitucionalizacije.

Glede na to, da je ravno prostor tisti predmet zanimanja, ki naj bi ločil geografijo od ostalih ved (lepše povesta Seamon in Sowers, 2008, str. 43): »Astronomija ima nebo, zgodovina čas, geografija pa prostor.«, se zdi smiselno obrniti se na geografska dognanja o prostoru in njegovem pomenu za človeka kot teoretskem okviru razmisleka in interpretacije rezultatov. V prid ustreznosti te odločitve govori tudi predpostavka socialne geografije, da prostor pogojuje socialno življenje, kajti vsi socialni odnosi obstajajo v prostoru, ta pa jih oblikuje in omejuje (Velikonja 1989, str. 158). Relph (1976) gre še dlje in trdi, da »biti človek pomeni živeti v svetu, ki je napolnjen s pomembnimi [significant] prostori,« torej da prostor celo opredeljuje človeka.

V literaturi v angleškem jeziku je najti več podobnih si izrazov, katerih pomeni se pogosto prekrivajo in razlikujejo od avtorja do avtorja, zmeda pa še naraste, ko se lotimo iskanja slovenskih ustreznic. Humanistični geografi s Tuanom (2001, str. 6) na čelu so razvili pojem »place«, ki se od pojma »space« (oba bi sicer lahko prevedli kot prostor) razlikuje v tem, da »place« nastane takrat, ko človek nek »space« napolni s pomenom in vrednostjo. V izogib terminološkimi nejasnostim bomo v članku za fizični prostor uporabljali izraz prostor, za njegov pomen za posameznika pa izraz »občutek prostora« (orig. »sense of place«, uporabljam prevod od Debenjak (2013)), ki ga nekateri avtorji uporabljajo, da poudarijo pomen prostora kot objekt človekovih čustev oziroma vidik subjektivnega doživljanja prostora (Rose 1995; Cresswell 2006). Izraz je uporaben, ker implicira, da imajo različni posamezniki glede istega prostora lahko zelo različne občutke, hkrati pa, kot poudarja Rose (1995), si lahko enak občutek prostora deli več ljudi ali pa pridejo različni občutki za prostor v navzkrižje.

Eden od možnih načinov razumevanja občutka prostora je skozi Relphova (1976, str. 49) koncepta notranjosti in zunanosti (insideness in outsideness): »Biti znotraj prostora pomeni pripadati mu in se identificirati z njim«, biti zunaj pa pomeni doživljati vrzel med seboj in prostorom; primer tega je domotožje (Seamon in Sowers 2008). Biti znotraj pomeni počutiti se varno in sproščeno;

bolj kot je posameznik znotraj prostora, bolj se identificira z njim (prav tam).

Relph (1976, str. 51–52) nadalje razčleni notranjost in zunanost na več nivojev. »Incidenčna zunanost« je doživljanje prostora, v katerem se fizično nahajamo, kot zgolj prizorišče naše aktivnosti, ki pa za aktivnost in nas nima zares pomena; lahko bi bili tudi kje drugje. Primer tega so sestanki v letaliških hotelih ali pa trgovski centri na periferiji mest. Gre za zunanost, ki jo izkusijo obiskovalci prostora, za katerega jim je bolj ali manj vseeno, če je tam ali ne. Po drugi strani pa nosi »objektivna zunanost« s seboj aktivno željo posameznika po nepripadanju oziroma distanciranju od prostora, v katerem se nahaja, kar je v kontekstu zavoda zagotovo delno povezano s stigmo, ki te doleti kot psihičnega bolnika. Avtor opiše še »eksistencialno zunanost«, ki nasprotno od objektivne pomeni, da »prostor zavrne posameznika« (prav tam, str. 51); gre za odtujenost, za »zavedanje zadržanega [withheld] pomena in nezmožnost sodelovanja v teh pomenih« (prav tam).

Relph opredeli tri nivoje notranjosti: »vedenjsko notranjost«, ki pomeni fizično nahajanje v nekem prostoru, »empatično notranjost«, ki zadeva čustveno vpletenost v prostor, ter »eksistencialno notranjost«, ki je popolna in nezavedajoča se pripadnost (orig. »unselfconscious commitment«) prostoru. Tem trem nivojem doda še »posredno (vicarious) notranjost«, ki pomeni občutek pripadanja prostoru preko medijev ali romanov (prav tam, str. 50), sam pa bi v kontekstu totalnih ustanov k posredni notranjosti dodal še družinske člane, prijatelje in ostale obiskovalce stanovalcev zavodov kot posrednike, saj s svojimi pripovedmi posredujejo stanovalcem vsaj bežen občutek notranjosti v prostorih, ki so jih ti zapustili.

NAMEN EKSPLORATIVNEGA RAZISKOVANJA

Namen eksplorativnega raziskovanja je na osnovi humanističnogeografske konceptualizacije občutka za prostor preveriti, kako stanovalci socialnovarstvenega zavoda doživljajo prostore, v katerih živijo, ter iz ugotovitev izluščiti možne implikacije za proces deinstucionalizacije.

METODA

Članek je nastal v okviru raziskave Akcijsko raziskovalno razvijanje pogojev za procese deinstucionalizacije, v okviru katere smo študentje in profesorji ljubljanske pedagoške fakultete s pomočjo nekaj ljudi od drugod organizirali tabor skupaj s stanovalci enega od slovenskih socialnovarstvenih zavodov.¹ Ker je tabor potekal na zavodskem dvorišču, smo taboreči pogosto prihajali v stik z elementi zavodskega vsakdana, kar je na nas seveda puščalo različne vtise. Udeleženci tabora smo sproti pisali refleksije, ki sem jih analiziral in na podlagi njih izluščil nekatere ključne teme v zvezi z vsakodnevnim življenjem v zavodu. Porodila se mi je ideja, ki je osnova tega članka, preveriti iz refleksij dobljene teme pri stanovalcih zavoda, torej pri ljudeh, ki te resničnosti živijo.

Tako sva s Kato Rupar, soudeleženko tabora, s katero sva sodelovala v fazi izvajanja intervjujev, iz refleksij, ki smo jih pisali udeleženci po zaključenem taboru, izluščila dominantne teme. Na podlagi teh sva pripravila in nato izvedla polstrukturirane poglobljene intervjuje s sedmimi stanovalci zavoda. Glavna kriterija izbire sta bila osebno zanimanje za osebo in že vzpostavljen odnos, ki se je oblikoval med pripravo tabora, še najbolj pa na samem taborjenju. Eden od dejavnikov izbire za intervju je bil tudi ta, da naju je zanimalo kaj več o temi, o kateri smo se z določeno osebo že pogovarjali ali jo je zgolj omenila. Tako smo si vsi prihranili uvodno fazo vzpostavljanja zaupanja in hitreje prišli do nekaterih bolj osebnih tem, do katerih sicer morda ne bi, po drugi strani pa so naše predhodne izkušnje o drugem morda vplivale na način in vsebino najinega spraševanja ter njihovega odgovarjanja.

Z nekaterimi sva se za intervju dogovorila že nekaj tednov prej, nekaj pa sva jih prosila za sodelovanje neposredno pred izvedbo intervjuja na podlagi odpovedi koga od prej izbranih ali zgolj trenutnega navdiha.

Intervjuje sva ob dveh ločenih obiskih zavoda v razmaku nekaj dni izvedla s sedmimi stanovalci z vseh oddelkov zavoda, razen z varovanega. Pozorna sva bila na to, da sva vključila tako moške kot

¹ Za več informacij o taboru glej Bilčič, Ločniškar in Sovdat (2017) v pričujoči številki.

ženske različnih starosti, ki bivajo v različno velikih sobah. V zavodu stanujejo od dveh do osmih let. Za prostor izvedbe intervjuja sva se dogovorila z vsakim stanovalcem posebej glede na dostopnost mesta, njegove želje in to, da prostor nudi dovolj zasebnosti.

Vse intervjuje sva s privolitvijo intervjuvancev posnela in dobesedno prepisala. Transkripcije so nama služile kot podlaga za analizo oz. vir podatkov. Odločila sva se za *in vivo* in deskriptivno kodiranje. Dobljene kode sva znotraj posameznega intervjuja najprej osno kodirala, potem pa kode vseh intervjujev združila v kategorije (Saldaña, 2013). Ker se je izkazalo, da sva si polje zanimanja zastavila preveč na široko, da bi uspela analizo strniti v koherenten članek, sem se v naslednjem koraku odločil, da se v članku osredotočim zgolj na temo prostora, ki se je izkazala za eno bolj izpostavljenih in zanimivih za analizo na podlagi analiz refleksij, še posebej pa na podlagi analize intervjujev s stanovalci.

IZSLEDKI

Med sobami in skupnimi prostori

Velika večina ljudi v zavodu biva v štiri- ali večposteljnih sobah. Kot je bilo opaziti, imajo na voljo omaro za svoje stvari in nočno omarico, ne pa vedno tudi možnosti za urejanje sobe po lastnih željah; konec koncev gre za zavodsko lastnino. Sklepam, da je to, v kolikšni meri stanovalci lahko oblikujejo svoj prostor po svoje, odvisno tudi od vsakokratnih dogovorov z zaposlenimi.

Nihče od intervjuvanih razen ene stanovalke sob ne omenja kot prijetnih prostorov, kjer bi se dosti zadrževali. To gre morda pripisati dejstvu, da si sobe delijo z drugimi ljudmi, čeprav na primer ena stanovalka izrecno pove, da ji deljenje sobe ne predstavlja problema. Drug stanovalec na vprašanje, kako mu je živeti v sobi s še tremi ljudmi, odgovori: »*Ma ne vem, men je dobr no. Edin, kar mi je tko, na cajte bi se rad sam zase vzel, tisto, da sm sam, sam ne vem.*« Eden izmed intervjuvanih bivanje v petposteljni sobi opiše tako: »*Jah, T. ob 6h zjutri radio pržge, pol pa zaspi ob njemu, jst pa to poslušam. Pa še J. pride do njega. Pa jezijo se vsi, pa se derejo na sestre.*« Ena od

intervjuvank je povedala, da se je pred prepiri sostanovalk zatekala kar v stranišče, kamor se je zaklenila in čakala, da se situacija pomiri.

Izjave nakazujejo, da imajo ljudje, ki bivajo v večposteljnih sobah, majhen nadzor nad dogajanjem v sobi. Le stežka lahko o zavodskih sobah govorimo kot o zasebnih prostorih. Najbolj zasebne so morda postelje in omare, čeprav je poveden primer stanovalca, ki ima zaradi prostorske stiske omaro kar na hodniku, ključ pa je v danem trenutku imela samo medicinska sestra, ki jo je moral vsakič, ko je hotel do svojih stvari, poiskati in prositi, naj mu pride odklenit ...

Dva stanovalca sta omenila, da se iz lastnih sob kdaj pa kdaj umakneta v skupni dnevni prostor: *»Tam mamo lepo ločen, zares en prostorček. Mam tam, prideš, gledaš, sediš, pa lahko se tut uležeš, tam v trenutku zaspiš, pozabiš na čike al pa na probleme. Se tam usedeš. Tam lažji zaspiš k pa v sobi. In pol, ja, in še to. To moram predlagat, da bi bil ta prostorček odprt do polnoči.«* Očitno je, da se na tej točki zavodski in posamezničin občutek za prostor ne ujemata, saj stanovalka lažje zaspi v skupnem prostoru kot v svoji sobi, ki je spanju namenjena. Lahko se torej zgodi, da ljudje v skupnih prostorih najdejo več varnosti in zavetja kot v svojih sobah, morda imajo tam celo več vpliva: *»V naši tisti kadilnici je skupščina al parlament, tam se vse not zmenmo. Tam je, vse se not zve. Tam not vse zveš, kar hočeš. In če ne bi mel te kadilnice, jst ne vem, kje bi živela. V sobici, a me razumeš, bi živela.«*

Lahko se toraj zgodi, da se ljudje počutijo bolj »znotraj« skupnih prostorov kot pa v lastnih sobah, ki si jih delijo z ljudmi, s katerimi se pogosto ne razumejo dobro. Vprašanje pa je, koliko ljudi, če sploh kdo, se v zavodu počuti do te mere doma, da bi lahko rekli, da gre za eksistencialno ali vsaj empatično notranjost.

Skrb za prostor

Iz intervjujev in obiskov zavoda je razvidno, da si ljudje na različne načine prisvajajo zavodske prostore: si na primer uredijo ali okrasijo del stene ob svoji postelji, nočno omarico in omaro za obleke, čeprav je ena stanovalka v osebnem pogovoru izpostavila, da je imela zaradi tega težave z zaposlenimi, ker naj bi to pomenilo uničevanje zavodske imovine.

Trije od intervjuvanih stanovalcev so bodisi izrazili željo po delu bodisi povedali, da so dejansko delali na lokacijah, o katerih so drugje v intervjujih povedali, da se tam dobro počutijo ali pogosto zadržujejo. Tako je stanovalec, ki veliko časa preživi na terasi pred zavodom, rekel, da če že bi kaj delal, bi tam pometal, stanovalka, ki rada »pobegne« v park, je tam včasih grabila listje, najbolj izrazit pa je primer gospe, ki si sobo deli samo z eno sostanovalko (to je v zavodu redkost): *»Ja, zdej pa sama svojo sobo čistim, pomivam in vse skrbim sama, kopalnico, vse [...] Tko da čistilke že vejo, grejo mimo moje sobe, če vprašajo, rečem, vse v redu, ni treba, tko da to je zdej moje.«* Za to gospo, ki pove tudi, da se v sobi dobro počuti in tam zadržuje večino časa, je smiselno skrbeti za svojo sobo.

Druga gospa, ki nima možnosti živeti v sobi samo z eno stanovalko, pa pravi, da ima dost dela s svojo omaro pa s svojimi šalčkami [...]. *»Pa mam tko kr štaló, pa se lotm, pa vse pospravm.«* Skrb torej omeji na svojo omaro.

Predpostavimo lahko, da ljudje skrbimo za tiste prostore, v katerih se počutimo, da smo »znotraj«, rečeno z Relphom (1976). Vendar socialnovarstveni zavodi niso prostori, s katerimi bi se ljudje pogosto radi identificirali. To razbiram tudi iz pripovedi stanovalcev: vsi razen ene intervjuvanke so se eksplicitno distancirali od dela ostalih stanovalcev zavoda, rekoč da so bogi, nori, zmešani itd., kar je ob velikem številu ljudi seveda pričakovati, vendar lahko sklepamo, da distanciranje od sostanovalcev nosi v sebi tudi sled distanciranja od zavoda kot prostora. Pri enem stanovalcu se to vidi tudi v tem, da ne želi biti fotografiran, na svojem blogu pa ne piše o zavodu, ker ne želi, da bi se ga povezovalo z ustanovo. Tu gre torej za objektivno zunanost, za posameznikovo distanciranje od prostora. Zdi se, da je zavod prostor zavrženosti in zavračanja, prostor, v katerem so se ljudje pač primorani znajti tako ali drugače, morda pa so celo v (kemijsko induciranem ali ne) stanju eksistencialne zunanosti.

Proces deinstitutionalizacije bi poleg zapiranja institucij in selitev nazaj v skupnost moral pomeniti tudi zapiranje zunanosti (v Relphovem (1976) pomenu besede). Eden od ciljev deinstitutionalizacije je »samostojno življenje v svojem stanovanju oz. v okolju, kjer je človek povsem suveren« in kjer imajo uporabniki »dovolj

vpliva, da si lahko življenje organizirajo tako, kakor si želijo sami« (Rafaelič 2015, str. 17), pogoj za samostojnost pa je tudi skrb zase v okviru zmožnosti posameznika. Ker vedno bivamo v nekem prostoru, mora skrb zase vključevati tudi skrb za ta prostor. Vendar je bistveno, da je skrb za prostor smiselna; kot je ubesedila ena stanovalka: *»Sem si prbližn pospravla sobo, glede na to, kar mislm jaz met razporejeno. Pa sej ti pravm, pol pa grem pa prelagam, zdej sm pa ugotovila, da nimam več kej prelagat.«* Ustvarjati je potrebno torej prostore, v katerih je prijetno bivati, zanje pa smiselno skrbeti, torej prostore, ki bodo pripadali ljudem, ti pa njim.

Čigav je prostor? Občutek prostora in moč

Koncept občutka prostora in predpostavka, da različni ljudje (ali skupine ljudi) prostore različno doživljamo in živimo, da imamo torej različne občutke prostora, nam lahko omogoči boljše razumevanje delovanja totalne ustanove. Če občutkov prostora ne razumemo kot zgolj individualnih, pač pa kot rezultate družbenih procesov in tudi odraze družbene neenakosti, se lahko vprašamo, čigav občutek prostora je močnejši. Čigav občutek prostora se mora boriti, da je lahko izražen? (Rose 1995, str. 99)

V intervjuju je eden od stanovalcev opisal naslednji dogodek: *»Jst se grem tuširat, pa strežnca notr pride, sm jst nag tm [...] Pa brisače prnese pa notr pride [...] Pa so vrata zaklenjena [...]«* (*»Kako pa odreagiraš v takih trenutkih?«*) *»Jah nč, skrijem se tja v banjo.«* Vidimo lahko, da je v tem primeru vdora v zasebnost šlo za konflikt dveh zelo različnih občutkov prostora: stanovalčevega, ki v zavodu prebiva in mu kopalnica pomeni prostor, ki je v nekem časovnem obdobju njegov zasebni prostor (zato se je tudi vanjo zaklenil), in strežničnega, ki ji kopalnica pomeni prostor na njenem delovnem mestu, v okviru katerega ima določene zadolžitve, med katerimi je tudi, sklepam, oskrba kopalnice z brisačami. Lahko torej trdimo, da je totalna institucija kot prostor na preseku med bivališčem nekaterih ljudi in delovnim mestom drugih neprestano mesto boja za to, čigava definicija prostora bo obveljala, čigava pa bo implicitno marginalizirana. Tako lahko razumemo tudi naslednjo izjavo stanovalca ene od slovenskih ustanov, ki jo navajajo Zaviršek in drugi (2016, str. 34): *»[U]ra je bila tri, ravno po kosilu, negovalke so rekly, da bi se*

kopal med pol četrto in četrto, potem bi šel pa spat. Rekel sem jim, ja pol me dajte pa kar zdaj spat, da vam potem ne bo več treba delati. Sem bil tako jezen. Osebe se daje med sabo, katera izmena bo kaj naredila.»

Tako se kot »pravilen« vzpostavi določen občutek prostora, ta pa nadalje vpliva na odnose in vedenje ljudi, ki se v teh prostorih nahajajo: »Prostor je produciran na način, da ohranja razmerja moči.« (Kitchin 1998, str. 350) Če obstaja nevarost, da se tudi ob preselitvi ljudi v stanovanjske skupine in druge oblike bivanja ohrani institucionalna razmerja moči (Rafaelič 2015), je treba vzroke za to iskati tudi v organizaciji prostora; pomembno vprašanje je torej, na katere načine organizacija prostora v institucijah manjša moč uporabnikov: kdo ima ključe, kdo določa, kako bodo urejeni skupni prostori, do katere mere lahko uporabniki dejansko sodelujejo pri rabah prostora in koliko so jim prostori dostopni ter ne nazadnje, ali imajo sploh možnost uporabljati prostor po svoji volji in razviti svoj legitimen občutek prostora, ali sploh želijo bivati tam ali ne.

SKLEP

*[...] Stanovanje ječasno skrivanje
pod skupno streho, včasih dolga leta, in najhuje
pri tem je brisanje spomina, vse te drobne niše
si ne zapomnijo nikogar, tu je vsakdo tujec ...*

(Novak 2014, str. 159)

Kar Boris A. Novak zapiše o hišah in stanovanjih (nekaj verzov pred citiranim odlomkom pravi tudi, da se v prvih živi, v slednjih pa zgolj stanuje), bi lahko z malo poenostavljanja rekli tudi za primerjavo bivanja v skupnosti in zavodih – ti so življenju nenaklonjeno okolje, saj zavračajo ljudi, ki v njem prebivajo, ti pa pogosto zavračajo zavod. V prispevku sem skušal orisati nekaj vidikov doživljanja prostora v ustanovi iz zornega kota ljudi, ki tam živijo, vendar nanj, kot se izkaže, nimajo veliko vpliva. Tema prostora se je izkazala za pomembno že v analizi refleksij organizatorjev tabora, med analizo pa se je koncept občutka za prostor izkazal za koristen teoretski

okvir opazovanja zavodskega vsakdana, ki bi ga veljalo izkoristiti tudi v prihodnje, nemara celo iz perspektive zaposlenih, ter na njegovi osnovi narediti bolj poglobljeno analizo. Kot zelo zanimivo se izrisuje vprašanje povezave med skrbjo in močjo.

Izkazalo se je, da se ljudje v zavodu počutijo bolj »znotraj« (kot pojem opredeli Relph, 1976) enih prostorov kot drugih in da so ti prostori pogosto kar skupni prostori. Nadalje smo ugotovili, da ljudje bolj skrbijo za tiste prostore, znotraj katerih se bolje počutijo; da je občutek notranjosti v prostoru torej povezan tudi s skrbjo zase in samostojnostjo, pri čemer je zavod občutku notranjosti izrazito nenaklonjeno okolje: eden od razlogov za to je tudi razmerje moči med zaposlenimi in uporabniki, ki se izraža v tem, da obveljajo občutki prostora zaposlenih, ne pa uporabnikov. Trdimo lahko, da zavod pripada zaposlenim, ne pa stanovalcem, kljub raznim strategijam, ki jih slednji uporabljajo, da naredijo prostore malo bolj svoje.

Pri načrtovanju deinstitucionalizacije bi bilo potrebno veliko pozornosti nameniti prav večanju moči uporabnikov in njihovega vpliva ne le na pomoč, ki jo dobivajo, temveč tudi na prostor, v katerem živijo, z možnostjo resničnih in smiselnih izbir ter seveda večanjem njihove moči. Proces deinstitucionalizacije bi moral na več ravneh ustvarjati prostore, napolnjenje s smislom, in pri ljudeh večati občutke notranjosti – tako na ravni sobe kot tudi stanovanja oziroma prebivališča ter same skupnosti, v kateri nekdo živi, dokler ne bi vsakdo živel v okolju, v katerem lahko uživa in ga ne le prestaja.

VIRI

- Bilčić, I., Ločniškar, H. in Sovdat, M. (2017). Odpiranje tem zavoda skozi izkušnjo tabora ob njem. *Socialna pedagogika*, pričujoča številka.
- Cresswell, T. (2006). Sense of Place. V B. Warf (ur.), *Encyclopedia of Human Geography* (str. 424–425). Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE.
- Debenjak, K. (2013). *Mali medkulturni prostor – med svobodo posameznika in soustvarjanjem skupnega* (Diplomsko delo, Pedagoška fakulteta). Pridobljeno s <http://pefprints.pef.uni-lj.si/1602/>

- Flaker, V. (1998). *Odpiranje norosti. Vzpon in padec totalnih ustanov.* Ljubljana: *cf.
- Foucault, M. (1998). *Zgodovina norosti v času klasicizma.* Ljubljana: *cf.
- Kitchin, R. (1998). 'Out of Place', 'Knowing One's Place': space, power and the exclusion of disabled people. *Disability & Society*, 13(3), str. 343–356.
- Novak, B. A. (2014). *Vrata nepovrata, 1. knjiga: Zemljevidi domotožja.* Novo mesto: Goga
- Rafaelič, A. (2015). *Pomen povezovanja in vključevanja pri oskrbi po meri človeka in procesih dezinstucionalizacije* (Doktorska disertacija, Fakulteta za socialno delo). Pridobljeno s <http://ediplome.fsd.si/search/show/1417>
- Relph, E. (1976). *Place and Placelessness.* London: Pion.
- Rose, G. (1995). Place and Identity: A Sense of Place. V D. Massey (ur.) in P. Jess (ur.), *A Place in the World? Places, Cultures and Globalization* (str. 88–117). Oxford: The Open University.
- Saldaña, J. (2013). *The Coding Manual for Qualitative Researchers.* Los Angeles, London, New Delhi, Singapur, Washington: SAGE.
- Seamon, D. in Sowers, J. (2008). Place and Placelessness (1976): Edward Relph. V P. Hubbard, P., R. Kitchin in G. Valentine (ur.), *Key Texts in Human Geography* (str. 43–51). London, Thousand Oaks, New Delhi, Singapur: SAGE.
- Tuan, Y.-F. (2001). *Space and Place: The Perspective of Experience.* Minneapolis, London: University of Minnesota Press.
- Velikonja, J. (1989). Nekaj pogledov na ameriško socialno geografijo. *Geografski vestnik*, 61(1), str. 153–162. Pridobljeno s http://zgs.zrc-sazu.si/Portals/8/Geografski_vestnik/2_Pred1999/GV_6101_153_162.pdf
- Zaviršek, D., Krstulović, G., Leskošek, V., Videmšek, P., Bohinec, M., Pečarič, E., ... Poropat, K. (2015). *Analiza sistema institucionalnega varstva in možnosti nevladnih organizacij zagotavljati storitve v skupnosti za uresničevanje deinstucionalizacije v Sloveniji.* Ljubljana: YHD – Društvo za teorijo in kulturo hendikepa. Pridobljeno s <http://www.za-mdi.si/files/aktivnosti/Analiza%20final.pdf>